

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ei kannata hallituksen esitystä eikä pidä perusteltuna heikentää viimesijaista toimeentulotukea, jonka tarkoituksena on turvata välttämätön toimeentulo ja huolenpito. Suomi on saanut useita kertoja moitteita Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitealta perusturvan vähimmäistason sekä toimeentulotuen riittämättömästä tasosta. Lisäksi YK:n lapsen oikeuksien komitea suositteli viimeisimmissä (2023) Suomea koskevissa päätelmissään, että Suomen olisi syytä välttää köyhyyden ja syrjäytymisen vaarassa oleviin lapsiin kohdistuvia sosiaaliturvaetuuksien leikkauksia.

Esityksessä ehdotetaan, että toimeentulotuen hakijalle säädettäisiin aiempaa vahvemmin velvoite hakea ensisijaisia etuuksia. Mikäli täysi-ikäisellä toimeentulotuen hakijalla ei olisi ensisijaista etuutta haettuna, Kelan tulisi arvioida, voisiko hänellä olla oikeus Suomen sosiaaliturvajärjestelmään kuuluviin etuuksiin ja kehottaa hakijaa kuukauden määräajassa hakemaan kyseistä etuutta. Jos hakija ei hae etuutta määräajassa, Kela voisi alentaa toimeentulotuen perusosaa 50 prosentilla, kunnes hakija olisi hakenut vaaditut ensisijaiset etuudet. Alentaminen voitaisiin esityksen mukaan tehdä vain, jos se ei vaarantaisi ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voitaisi pitää muutenkaan kohtuuttomana.

SAK pitää tärkeänä, että etuudensaajan toimeentulo turvataan riittävillä ensisijaisilla etuuksilla ja että etuudensaaja on niihin läheisesti liittyvien palveluiden piirissä. SAK kuitenkin huomauttaa, että osa ensisijaisten etuuksien saajista joutuu turvautumaan toimeentulotukeen. Myös heitä koskevat hallituksen esityksessä esitetyt heikennykset. Toimeentulotuen perusosan alentaminen 50 prosentilla on jo valmiiksi pienellä toimeentulotuella olevalle iso leikkaus. Monella toimeentulotuen saajalla elämäntilanne on kuormittava ja toimintakyky voi olla alentunut. Leikkausten sijasta ensisijaisten etuuksien hakemista tulisi tukea oikea-aikaisella riittäväällä ohjauksella ja neuvonnalla.

Jos työkykyinen työllinen ei työskentele täysipäiväisesti, yritystoiminta ei ole kannattava tai opintoihin ei ole mahdollista saada opintotukea, olisi hakijalla velvollisuus ilmoittautua työttömäksi kokoaikatyön hakijaksi. Esityksen mukaan Kela kehottaisi henkilöä, jonka olisi tullut ilmoittautua työttömäksi kokoaikatyön hakijaksi, ilmoittautumaan kuukauden määräajassa. Mikäli hakija ei määräajassa toimisi näin, hänen toimeentulotukensa perusosaa alennettaisiin 50 prosentilla. Alentamista ei tehtäisi, jos sitä voitaisiin pitää kohtuuttomana.

SAK pitää tavoitetta kokoaikatyöskentelystä sinällään kannatettavana. Velvoite ilmoittautua kokoaikatyön hakijaksi koskisi jatkossa osa-aikatyötä vähemmän kuin 30 tuntia viikossa tekeviä, ilman kotihoidontukea yli 3-vuotiasta lasta kotona hoitavia ja henkilöitä, joilla on lääkärin lausunto, mutta jotka eivät ole työkyvyttömiä työttömyysturvalain määritelmän mukaisesti. SAK muistuttaa, että ihmisten elämäntilanteet vaihtelevat suuresti. Kaikilla toimeentulotuen saajilla ei ole mahdollisuutta tehdä kokoaikatyötä terveytensä tai muun elämäntilanteensa, esimerkiksi yksinhuoltajuuden tai erityislapsesta huolehtimisen, takia. Esimerkiksi yksityisillä palvelualoilla pienipalkkaisessa ja osa-aikaisessa työssä työskentelevät joutuvat ajoittain turvautumaan toimeentulotukeen. Osa-aikaiset ja epätyypilliset työsuhteet ovat alalla yleisiä työnantajasta johtuvasta työvoimatarpeesta, eivätkä palkkatulot useinkaan riitä kattamaan asumis- ja terveydenhuoltomenoja. SAK pitää myös haasteellisena sitä, että jatkossa henkilöt, joilla on lääkärin toteama työkyvyttömyys, mutta joilla ei ole oikeutta sairauspäivärahaan tai työkyvyttömyysetuuksiin, joutuvat ilmoittautumaan työttömäksi työnhakijaksi. Vaikka kyseisille henkilöille olisi ensisijaista päästä sopivien palveluiden piiriin, ongelmana on palveluiden saatavuuden puute.

Esityksessä ehdotetaan toimeentulotuen perusosan alentamista siten, että voimassa olevassa laissa oleva kirjaus etuuden alentamisen kahden kuukauden enimmäisajasta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien poistettaisiin. Perusosan alentamisen kesto riippuisi työttömyysturvan katkeamisen kestosta. Työttömyysturvan 7–30 päivän karenssi aiheuttaisi toimeentulotuessa kuukauden mittaisen alentamisen ja 45 päivän karenssi kahden kuukauden alentamisen. Työttömyysturvan toistaiseksi voimassa olemaan asetettu katkos aiheuttaisi lähtökohtaisesti perusosan kuuden kuukauden alentamisen. Työttömyysturvan sanktioista johtuvissa tilanteissa perusosaa alennettaisiin ensimmäisen kuukauden ajalta 20 prosenttia ja sen jälkeen 40 prosenttia.

SAK huomauttaa, että hallitus on antanut esityksen työttömyysturvaseuraamusten kiristämisestä vuoden 2026 alusta alkaen. Ensimmäisestä moitittavasta menettelystä työttömälle asetettaisiin 7 päivän karenssi ja toisesta menettelystä 6 kuukauden työssäolovelvoite. Käytännössä tämä voi johtaa yhä useammalla työttömällä ja yhä nopeammin työttömyysturvan katkeamiseen toistaiseksi. SAK on painottanut, että työtön voi tehdä monimutkaisen järjestelmän vuoksi myös virheitä ja toimia vahingossa väärin. Kyse ei aina ole työttömän haluttomuudesta osallistua palveluun tai jättää työtä hakematta. Näissä tilanteissa toimeentulotuen alentaminen työttömyysturvan sanktioiden lisäksi on kohtuutonta. SAK pitää kohtuuttomana niin sanottua tuplarangaistusta, jolloin työttömyysturvan katkeamisen lisäksi toimeentulotukea leikataan.

Hallituksen esityksessä esitetyt muutokset lisäisivät tilanteita, joissa toimeentulotuen saajan perusosan alentaminen tulee harkittavaksi. Perusosaa ei kuitenkaan alennettaisi, jos alentamisen arvioitaisiin varantavan toimeentulotukea saavan kotitalouden ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömän toimeentulon tai muuten olevan kohtuutonta. Kansaneläkelaitoksen mukaan kohtuullisuusharkinta on toteutuneessa ratkaisukäytännössä kohtuullisen harvoin estänyt perusosan alentamisen. SAK huomauttaa, että hallituksen esityksestä ei käy ilmi, miten lisääntyvät tilanteet vaikuttavat kohtuullisuusarviointiin verrattuna nykytilanteeseen.

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Esityksessä ehdotetaan myös suoria etuusleikkauksia, kun perusosaa ehdotetaan leikattavaksi kolme prosenttia yksinasuvien ja vanhempansa tai vanhempiensa luona asuvien 18 vuotta täyttäneiden osalta, 2,1 prosenttia yksinhuoltajien osalta sekä 1,9 prosenttia muiden yhteistaloudessa asuvien 18 vuotta täyttäneiden kuin vanhempansa luona asuvien osalta. SAK huomauttaa, että toimeentulotuen varassa elävien toimeentulo on jo valmiiksi niukkaa. Hallituksen esityksessä arvioidaan, että perusosan leikkaus pienentäisi yhden hengen kotitalouden käteen jäävää tuloa noin 18 euroa kuukaudessa ja yksinhuoltajan noin 15 euroa kuukaudessa. Perusosan tason leikkaaminen on kohtuutonta ja irvokasta, varsinkin, kun Orpon hallitus yritti lievittää Kelan muiden etuuksien indeksijäädytyksiä vuosille 2024–2027 sillä, että toimeentulotukeen vastaavaa jäädytystä ei tehty.

SAK lisäksi huomauttaa esityksen lisäävän edelleen lapsiperheiden heikkoa taloudellista tilannetta. Vaikka lasten perusosia korotettaisiinkin, vaikuttavat aikuisen perusosan leikkaukset koko perheen tilanteeseen. Lapsiperheköyhyydellä voi olla pitkäaikaisia ja ylisukupolvisia vaikutuksia.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan poistettavaksi perustoimeentulotuen 150 euron ansiotulovähennys muiden kuin alle 18-vuotiaiden osalta. Myös vähäisiksi katsottavat muut tulot ja avustukset otettaisiin jatkossa huomioon täysimääräisesti muiden kuin alle 18-vuotiaiden osalta. SAK huomauttaa, että toimeentulotuella olevilla on monesti haasteita työkyvyn kanssa, jolloin pienikin työssäkäynti tukee kiinnittymistä työelämään. Suojaosan poistaminen voi tarkoittaa sitä, että tällainen vähäinenkin työssäkäynti lakkaa kokonaan ja heikentää näin entisestään tuensaajan työelämäkiinnittymistä.

Lisäksi esityksessä ehdotetaan tiukennuksia perusmenoina tarpeellisen suuruusina huomioitaviin terveydenhuoltomenoihin. Jatkossa huomioitaisiin vain välttämättömät terveydenhuoltomenot. Tarpeellista suuruutta ja välttämättömyyttä arvioitaessa huomioitaisiin yleisesti hyväksytty hoitokäytäntö ja tutkimusnäyttö sekä uusien tai erityisen kalliiden lääkevalmisteiden osalta myös kustannusvaikuttavuus. SAK toteaa, että hallituksen esityksestä ei käy ilmi, millä perusteilla ja kuka päättää hyväksyttävistä lääkekustannuksista. Epäselväksi jää myös, millä perusteella Kelan asiantuntija arvioi lääkärin määräämien hoitojen ja lääkkeiden tarpeellisuuden.

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Hallituksen esityksessä ehdotetaan Kelan tiedonsaantioikeuden laajentamista tietyissä tilanteissa. Ensisijaisen etuusoikeuden selvittämiseen ja perusosan alentamiseen liittyen Kelalle lisättäisiin esityksen perusteella oikeus saada toimeentulotukiasian käsittelemiseksi välttämättömät tiedot työttömyyskassalta. Lisäksi tarvittavien rahalaitostiedustelujen tekemistä yksinkertaistettaisiin.

SAK kritisoi Kelan tiedonsaantioikeuden laajentamista. Tiedonsaantioikeuden laajentaminen ei ratkaise palvelujärjestelmän rakenteellisia puutteita. Ensisijaisesti tulisi kehittää esimerkiksi Kelan ja sosiaalihuollon yhteistyön haasteita. Tiedonsaantioikeuden laajentaminen tulisi ensisijaisesti parantaa yksilön tarvitsemien palveluiden saantia, eikä toimia vain valvonnan työkaluna.

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

Esityksellä oltaisiin muuttamassa kuntien rahoitusosuutta perustoimeentulotuesta sellaisten 18–24-vuotiaiden toimeentulotuen saajien osalta, joiden perheessä ei asu muun ikäisiä henkilöitä. Kuntien rahoitusosuutta ehdotetaan nostettavaksi 50 prosentista 100 prosenttiin. SAK näkee, että rahoitusvastuun kasvattaminen ohjaisi kuntia yhä enemmän kohdentamaan resursseja erityisesti kyseisen ikäluokan palveluihin. Samaan aikaan yleistukea koskevassa hallituksen esityksessä ehdotetaan kunnille rahoitusosuuden kasvattamista. Kuntien osalta epäselväksi jää, vastaavatko tulevat valtionosuudet kasvavista rahoitusvelvoitteista. Jotta kunnat pystyvät vastaamaan palvelu- tai koulutustarpeisiin, palveluihin tulisi osoittaa riittävästi resursseja.

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

SAK kiinnittää huomiota hallituksen esityksen puutteellisiin vaikutusarvioihin. Vaikutusarvioinnit, erityisesti lapsiin kohdistuvat arviot, on tehty hyvin ylätasolla. Samanaikaisesti tämän hallituksen esityksen kanssa on lausunnoilla myös hallituksen esitykset työttömyysturvan seuraamusjärjestelmän uudistamisesta sekä uudesta yleistuesta. Lisäksi käsittelyssä on myös työnhakijan palveluprosessin ja työnvälityspalveluiden kehittämistä koskeva hallituksen esitys. Näissä esityksissä ehdotetut muutokset vaikuttavat toisiinsa ja merkittävässä määrin etuudensaajien toimeentuloon, eikä niiden vaikutuksia toisiinsa ole riittävässä määrin arvioitu.

Muu lausuntopalaute:

-

Latvatalo Eveliina
Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry - Yhteiskuntapolitiikka-
osasto sosiaalipoliittinen asiantuntija Tuuli Glantz